▲ Červenec v blatkových borech Pateráku.

Pramenné vývěry a rašeliniště Slavkovského lesa 5 – západní část aneb rašelinné pohoupání nakonec

Přemysl Tájek, AOPK ČR, Správa CHKO Slavkovský les a krajské středisko Karlovy Vary

V posledním díle našeho seriálu představujícím jednotlivé části lokality, která byla v roce 2012 zařazena mezi světově významné (tzv. ramsarské) mokřady, se vypravíme do oblasti Kladských rašelin. Toto území tvoří samostatnou oddělenou část, která se od dosud popisovaných mokřadů výrazně liší – území je totiž převážně lesnaté a jeho nejcennější části jsou bez významnějších stop lidských zásahů. Území zahrnuje všech pět částí národní přírodní rezervace (NPR) Kladské rašeliny, které spojuje do jediného celku provázaného rašelinnými a mokřadními stanovišti.

Nejzápadnější část lokality je tvořena nejvýše položenou částí Kladských rašelin – rašeliništěm Lysina a přilehlými podmáčenými a rašelinnými smrčinami. Zdejší vegetace se od ostatních částí Kladských rašelin nápadně liší – nepřevládá zde totiž borovice blatka (*Pinus rotundata*), ale borovice bažinná (*Pinus* × *pseudopumilio*), tedy ustálený kříženec borovice blatky a kleče (*Pinus mugo*). Porosty nízké borovice bažinné jsou místy velmi husté, a proto je Lysina jedním z nejobtížněji prostupných míst ve Slavkovském lese. Stále tedy existuje naděje, že zde ještě žijí a současným botanikům tedy pouze unikají hned tři velmi vzácné rostliny, které zde byly zaznamenány na začátku 20. století – bradáček srdčitý (*Listera cordata*), ostřice bažinná (*Carex limosa*) a rojovník bahenní (*Ledum palustre*). Ani jedna z těchto rostlin však není v současnosti z celého Slavkovského lesa známa a nález kterékoliv z nich by byl malou botanickou senzací. Lysina, stejně jako ostatní NPR Kladské rašeliny je veřejnosti nepřístupná, velmi hezké rašelinné lesy však najdeme i v navazujících částech a severně od lesní cesty zvané Vlnitá.

▲ Opětovné zvýšení hladiny vody vedlo k zastavení expanze smrku do blatkových borů.

Přes podmáčené smrčiny východně od Lysiny je to překvapivě blízko na zpevněnou lesní cestu vedoucí z Kladské do Lazů. V zúžení ramsarské lokality zde nalezneme dvojici rašelinných rybníků – Kyselé jezero a Černý rybník. S názvy těchto dvou vodních ploch je to poněkud svízelné. V mapách totiž obvykle název Kyselé jezero nenajdete a místo něj bývá uváděn název Černý rybník. Místními ale bývá jako Černý rybník označován rybník nacházející se o kousek dál po proudu, a který byl obnoven až v roce 2013 (o zajímavostech na jeho dně viz Arnika 1/2012). Do té doby zde stál vzrostlý smrkový les a jen zbytky hráze dávaly tušit, že zde kdysi býval rybník. Rašelinná voda a bohatý ostřicovorašelinný litorál Kyselého jezera vyhovují vážce čárkované (*Leucorrhinia dubia*). Její populace je zde poměrně početná a přijdete-li sem za slunného dne začátkem července, jistě nějakého červeně zbarveného samce spatříte. Odtud je to již necelý 1 km na Kladskou, nalevo od cesty (východně) se za pásem kulturních smrčin nacházejí velice kvalitní porosty rašelinných smrčin, do kterých lze snadno nahlédnout z povalového chodníku naučné stezky vedoucí z Kladské k dvojici rybníků nazývaných Horní a Dolní bahňák.

Součástí lokality je i Kladský rybník a přilehlé louky – místo, které se většině lidí vybaví, řekne-li se Slavkovský les. Naučná stezka kolem rybníka je oblíbenou nenáročnou vycházkou, vlhká rašelinná místa lze díky ní překonat suchou nohou. Vede při okraji největší z pěti částí Kladských rašelin – Tajze, převážně rašelinnými smrčinami, které tvoří prstenec kolem celého chráněného území. Málokdo tak tuší, že jen o pár desítek metrů dál začíná nefalšovaná divočina tvořená 133 hektary nepřístupných a téměř nedotčených rašelinných lesů. Kromě blatkových borů a rašelinných smrčin najdeme na Tajze i několik nelesních enkláv, na jedné z nich byla nedávno nalezena teprve čtvrtá lokalita vřesovce čtyřřadého v ČR (Novák et red. 2013). Jedna z nelesních enkláv Tajgy je tvořena prameništní vegetací – stanoviště je zde obohacováno o látky rozpuštěné v podzemní vodě, a proto zde roste bohatá populace vzácné ostřice přioblé (*Carex diandra*) a zdrojovky potoční (*Montia hallii*). Zatímco pohyb po rašeliništích je oproti obecně rozšířenému mínění sice čvachtavý ale jinak bezpečný, houpavá prameniště mohou být velmi zrádná a nebezpečná. Proto také doufáme, že letošní nález batohu s kompletním turistickým vybavením ležící několik dní při okraji Kladských rašelin je pouze důkazem toho, jak obtížné je se ve zdejších rašeliništích orientovat, nikoliv toho, že i ve střední Evropě mohou být močály lidem osudné.

Husí les, jaksi zapomenutá pátá část chráněného území o rozloze 15 hektarů, se stal součástí NPR

Kladské rašeliny teprve nedávno. Přestože v původním výnosu z roku 1933 je zmiňováno všech pět částí Kladských rašelin uváděných pod německými názvy Glatzfilz (Tajga), Birkfilz (Lysina), Zangfilz (Paterák), Ganzenwaldfilz (Malé rašeliniště) a Schachtenwiesfilz (Husí les), přinejmenším od roku 1962 nebyl Husí les za součást NPR považován. Převládají zde blatkové bory a rašelinné smrčiny, které jsou velmi reprezentativní i při okrajích a lze do nich snadno nahlédnout i z cesty mezi Kladskou a Prameny nebo z pěšiny vedoucí podél Dlouhé stoky při severním okraji území.

Od Husího lesa je ideální, především pak v parném letním dni, vydat se na procházku k Mýtskému rybníku. Málokdo z procházejících směřujících tudy za vidinou čisté chladivé vody ví, že zhruba v půli cesty míjí nejmenší část Kladských rašelin – Malé rašeliniště. Tedy od letošního roku vlastně Malé slatiniště, jak bylo toto území nedopatřením překřtěno při přehlašování Kladských rašelin Ministerstvem životního prostředí. Malé rašeliniště je v porovnání s ostatními částmi Kladských rašelin opravdu malé – má rozlohu 8 hektarů. Okrajové části jsou převážně smrkové, střed tvoří blatkové bory.

Mýtský rybník, podobně jako Kladský, sloužil v 16. století k regulování průtoků v Dlouhé stoce, která přiváděla vodu do dolů v Krásně a Horním Slavkově. Rybník na tomto odlehlém místě působí velmi malebně, jeho málo členité břehy ale nedávají příliš prostoru pro život. Přesto zde můžeme najít několik vzácných rostlin jako třeba ostřici přioblou nebo vrbinu kytkokvětou (*Lysimachia thyrsiflora*). Ty pravé poklady jsou však ukryty až na samém dně rybníka – jsou to semena puchýřky útlé (*Coleanthus subtilis*), vzácné rostliny specializované k životu na letněných rybničních dnech. Objevena zde byla v roce 2011, kdy byl zdejší rybník po dlouhé době vypuštěn (Tájek 2011). Na smilkových loukách severně od rybníka rostou arniky, dále na západ pak najdeme hezké rašelinné louky s klikvou bahenní a vachtou trojlistou, které jsou velmi cenné z pohledu bezobratlých živočichů, především brouků: nosatce *Ceutorhynchus pectoralis* s vazbou na řeřišnice a nosatce *Bagous lutulentus* s vazbou na přesličky (Benedikt 2011).

Hned za těmito loukami už začíná Paterák, rozsáhlé rašeliniště rozprostírající se na ploše 93

▲ NPR Kladské rašeliny - část Lysina.
▲ Šicha černá, typický druh vrchovišť v okolí Kladské.

▲ NPR Kladské rašeliny, část Tajga - prameništní části s vzácnou ostřicí přioblou.
▲ Borovice blatka na Malém rašeliništi (resp. Malém slatiništi).

hektarů a tvořené převážně blatkovými bory. I v něm lze najít několik míst obohacovaných o živiny díky vývěrům podzemních vod – poznáme je snadno podle zcela odlišné vegetace tvořené rákosem a místy i olší lepkavou. Blatkové bory v Pateráku mají přibližně stejnou rozlohu jako v Tajze, subjektivně jsou to ale právě zdejší porosty, které mají charakter člověkem zcela nezkrocené a neposkvrněné divočiny.

Nejsevernější výběžek lokality tvoří rašelinné a podmáčené smrčiny, nejdále na východ jsou pak lesní loučky s všivcem lesním, zdrojovkou potoční, prstnatcem májovým, jetelem kaštanovým a ostřicí stinnou (*Carex umbrosa*). V loňském roce byly tyto louky zbaveny náletových dřevin, což by jim mělo umožnit přežít alespoň další desetiletí. Jsou klasickým místem pro pozorování zdejší vyhlášené jelení říje, a tak jim snad ani v budoucnu nehrozí zalesnění.

Významné druhy rostlin jsou pro všechny části Kladských rašelin podobné a zmíním je tedy souhrnně. Není jich mnoho, zdejší rašeliniště jsou totiž sycena převážně dešťovou vodou a tudíž velmi chudá na živiny. Obzvláště citelný je pro rostliny nedostatek dusíku. S tím se některé rostliny vypořádaly tak, že si jídelníček zpestřují lovem hmyzu, jehož tělo je bohaté na dusík. Jednu z těchto „masožravek“, rosnatku okrouhlolistou, najdeme i na Kladských rašelinách, i když ne tak často, jak bychom mohli očekávat. Osidluje především místa bez dominance rašeliníků, často s narušeným půdním povrchem, jako třeba stará zarůstající kaliště lesní zvěře. Další dobře adaptovanou skupinou jsou rostliny z řádu vřesovcotvarých (*Ericales*), jež vyřešily nedostatek dusíku na rašeliništích výhodným soužitím s houbami. Houby pro ně získávají dusík ze sloučenin, které nejsou cévnaté rostliny schopny využívat (třeba z odumřelých živočichů či jiných hub). Vřesovcovité keříčky jsou ve zdejším prostředí velmi úspěšné a v bylinném patře často dominují – jde o vlochyni bahenní, borůvku, brusinku, vřes, kyhanku sivolistou, klikvu bahenní nebo šichu černou.

Bryologický průzkum Kladských rašelin doložil výskyt 108 druhů mechorostů (Mudrová 2005), z toho 18 druhů připadá pouze na rod rašeliník (*Sphagnum*). Zajímavostí je také výskyt vzácných mechů rostoucích pouze na exkrementech jelení zvěře v rašelinných biotopech – volatky

kulaté (*Splachnum sphaericum*) a volatky baňaté (*Splachnum ampullaceum*).

Během mykologických průzkumů (Lepšová 2008, Chochel 2012) bylo nalezeno přes 150 druhů hub (makromycetů), z toho kolem 20 druhů je uvedeno v červeném seznamu ohrožených druhů.

Všechny části Kladských rašelin byly v minulosti alespoň částečně postiženy snahou o odvodnění s cílem pěstovat zde produkční les. Odvodňovací příkopy byly místy vyhloubeny až na minerální podloží do hloubky 3 metrů, někdy i za použití trhavin. Stalo se tak v 50. letech 20. století a odvodňovací příkopy na některých místech dodnes nepříznivě ovlivňují vodní režim území. Velká část nejcennějších ploch však byla odvodňováním zasažena jen okrajově. Příkopy se sice postupně zazemňují samy, ale velmi pomalu. V 90. letech proto Správa CHKO Slavkovský les začala na starých odvodňovacích příkopech vytvářet vodní přehrážky, které jsou postupně doplňovány dodnes. Opětovně zvýšená hladina podzemní vody vedla na řadě míst ke kýženému zvýhodnění blatky na úkor smrku, který expandoval na odvodněná místa. Hmyz vázaný na odumřelé smrky poskytl hojnost potravy datlovitým ptákům, včetně vzácného datlíka tříprstého, jenž zde byl prvně objeven v roce 2006. Drobné vodní plošky vzniklé přehrazením odvodňovacích kanálů jsou také ideálním stanovištěm pro dvojici zdejších vzácných vážek – lesklici severskou (*Somatochlora arctica*) a lesklici horskou (*S. alpestris*), mající jinak na Kladských rašelinách, kde nejsou žádná rašelinná jezírka, jen málo příležitostí k dokončení larválního vývoje.

Typicky rašeliništní je i motýlí fauna – nejvýznamnějšími a vlajkovými druhy jsou žluťásek borůvkový (*Colias palaeno*) a perleťovec severní (*Boloria aquilonaris*). Historicky je odtud doložen i výskyt okáče stříbrookého (*Coenonympha tullia*), který zde však již s největší pravděpodobností vyhynul a je dnes v ČR řazen mezi kriticky ohrožené druhy. Zajímavostí je také nález modráska očkovaného (*Maculinea teleius*), jednoho z nejvzácnějších motýlů v Karlovarském kraji (Dvořák 2011).

Během průzkumu brouků Kladských rašelin byl zjištěn výskyt 369 druhů z 37 čeledí (Benedikt 2011), jmenujme alespoň druhy zařazené v červeném seznamu mezi kriticky ohrožené: vodomil *Cercyon alpinus*, který zde byl v ČR poprvé zjištěn mimo oblast Krušných hor, bázlivec *Galeruca laticollis*, dřepčík *Neocrepidodera nigritula* a drabčík *Omalium laticolle*.

▲ Přehrážky na starých odvodňovacích příkopech v Malém rašeliništi.
▲ Rašelinné smrčiny v ochranném pásmu NPR Kladské rašeliny - část Lysina.
▲ Zimní atmosféra Kladský rašelin (Tajga).

▲ Rašeliniště Lysina s borovicí bažinnou. Všechny fotografie Přemysl Tájek.

Opuštěné lesní komplexy Kladských rašelin byly odedávna domovem i větších plachých lesních tvorů. Pocházejí odtud poslední záznamy o výskytu tetřeva hlušce, který ve Slavkovském lese s největší pravděpodobností v posledních deseti letech již zcela vyhynul. Pravděpodobně zde však ještě přežívají poslední zbytky dříve vyhlášené a početné „slavkovskoleské“ populace tetřívků – na několika místech bylo v posledních letech nalezeno tetřívčí peří a letos na podzim byl u Pateráku dokonce pozorován jeden tetřívčí kohoutek. Kladské rašeliny byly také jedním z prvních hnízdišť čápa černého (Vojtěch 2014) a pochází odtud také několik pozorování rysa ostrovida.

Mohlo by se zdát, že Kladské rašeliny, vyhlášené chráněným územím už v roce 1933 a známé téměř každému návštěvníku Slavkovského lesa díky naučné stezce Kladská, již nemají co odhalovat. Naše poznatky z poslední doby však dokládají pravý opak – byla zde nalezena řada nových, pro Slavkovský les dosud neznámých druhů (datlík tříprstý, vřesovec čtyřřadý, modrásek očkovaný), nebo zde byly pozorovány poslední zbytky mizejících vzácných druhů, které již byly v oblasti považovány za vyhynulé, jako třeba tetřívek obecný. ■

Literatura:

Benedikt S. (2011): Inventarizační průzkum NPR Kladské rašeliny z oboru: Saproxyličtí brouci, vodní brouci. – Ms. 18 pp. [Depon. in: Správa CHKO Slavkovský les, Mariánské Lázně].

Dvořák L. (2011): Modrásek očkovaný v CHKO Slavkovský les. Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje 1/2011: 4–5.

Chochel M. (2012): Inventarizační průzkum NPR Kladské rašeliny z oboru: houby. Ms. 16 pp. [Depon. in: Správa CHKO Slavkovský les, Mariánské Lázně].

Lepšová A. (2008): Jaké houby rostou na rašeliništi Paterák? Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje 1/2009: 40–41.

Lepšová A. (2009): Mykologický IP v NPR Kladské rašeliny, část Paterák. – Ms. 21 pp. [Depon. in: Správa CHKO Slavkovský les, Mariánské Lázně].

Mudrová R. (2004): Bryologický průzkum NPR Kladské rašeliny. – Ms. 7 pp. [Depon. in: Správa CHKO Slavkovský les, Mariánské Lázně].

Novák P. et red. (2013): Vřesovec čtyřřadý – nový kriticky ohrožený druh pro západní Čechy. Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje 1/2013: 40-41.

Tájek P. (2011): Puchýřka útlá – nový zvláště chráněný druh pro Karlovarský kraj. Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje 2/2011: 8–9.

Vojtěch M. (2014): Čáp černý ve Slavkovském lese. Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje, speciální číslo vydané k 40 letům CHKO Slavkovský les: 29–31.
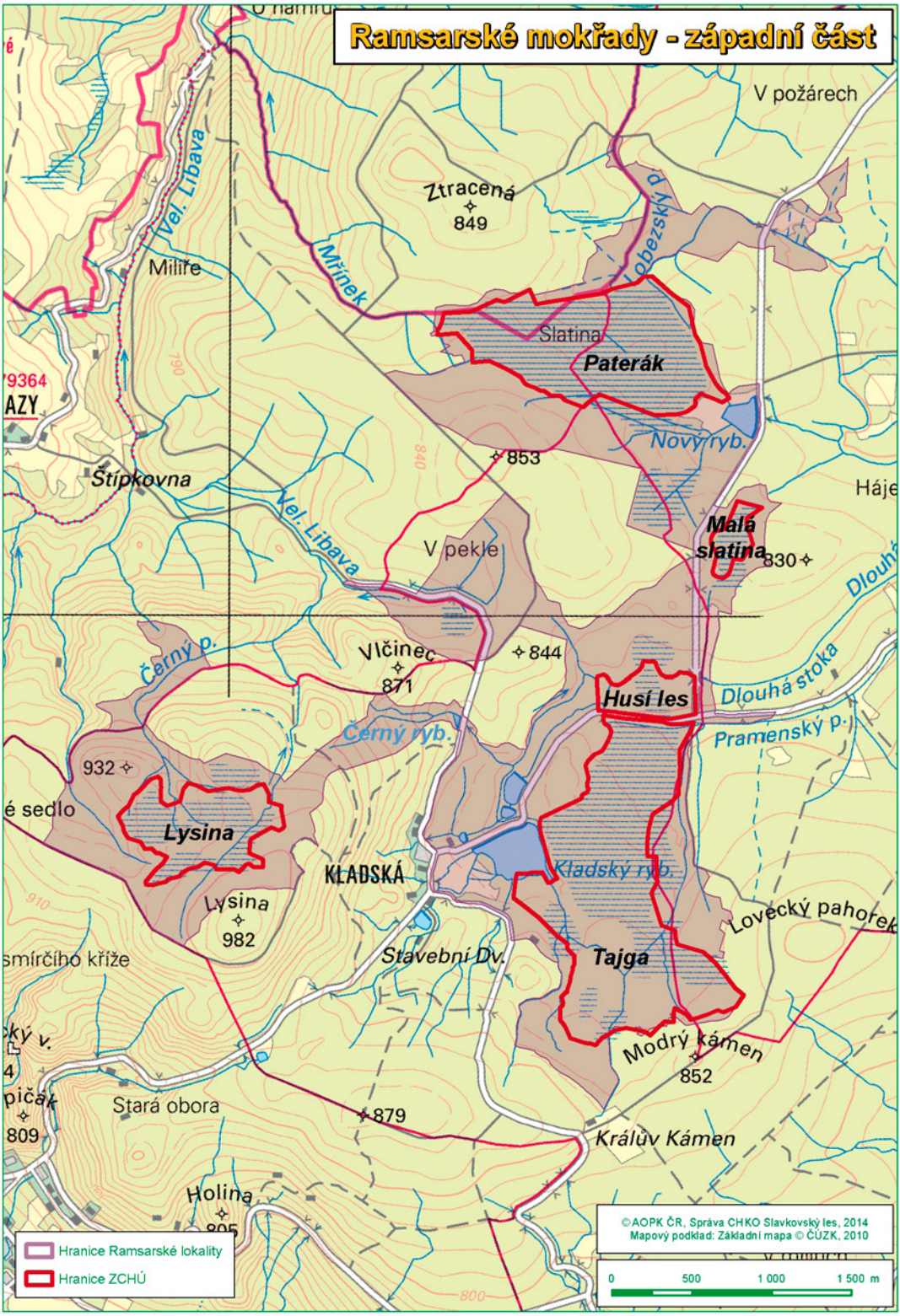
Ramsarské mokřady - západní část